

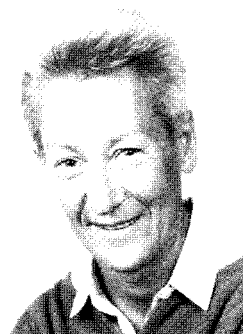
Langs de feministische meetlat

Op het eerste gezicht lijkt er een aanzienlijke convergentie te zijn tussen het CDA-verkiezingsprogramma en de al langer levende ideeën in feministische kringen over de combinatie van werk en zorg. Een aantal van de door het CDA voorgestelde maatregelen zullen zeker velen in staat stellen werk en zorg beter te combineren. Maar dit is geen programma voor een grotere seksegelijkheid, laat staan een doorbreking van de bestaande hiërarchie.

En van de meest interessante ontwikkelingen van het laatste decennium is de groeiende consensus in Nederland over de wenselijkheid van het combineren van werk en zorg door vrouw en man binnen het huishouden.

Oorspronkelijk geformuleerd als eis van de vrouwenbeweging – Dolle Mina hepleitte het al in 1971 – staat het de afgelopen tien jaar op de politieke agenda, eerst als speerpunt van het emancipatiebeleid, en de afgelopen jaren als onderdeel van het arbeidsmarktbeleid. Op het eerste gezicht lijkt er een convergentie op te treden tussen de eisen die het CDA in zijn nieuwe concept-verkiezingsprogramma 'Samen leven doe je niet alleen' formuleert en de al langer levende ideeën in feministische kringen. In dit artikel zal ik het verkiezings-

programma over de combinatie van werk en zorg aan een nadere beschouwing onderwerpen. Binnen welke context stelt het CDA zijn politieke eisen om werk en zorg te kunnen combineren, en wat houden die eisen concreet in? En wat betekenen die eisen voor de doorbreking van de traditionele sekshiërarchie, het feministische uitgangspunt?

Prof. dr. J.V. Outshoorn

Probleem afnemende sociale cohesie

Het CDA fundeert zijn eisen rond de 'combinatie' in de context van een gezinsbeleid, dat op zijn beurt weer deel uitmaakt van de diagnose die de partij geeft van de huidige Nederlandse samenleving. Deze wordt volgens het verkiezingsprogramma bedreigd door de te grote rol van geld en markt die onder meer leiden tot "doorgeschoten individualisme, vereenzaming en con-

sumentisme". Deze trends tasten het verband en de vitaliteit van de samenleving aan en vormen een bedreiging voor haar samenhang. Verschraving van de maatschappij dreigt, waarbij "vrijwillige betrokkenheid en zorg", maatschappelijke participatie en vrijwilligerswerk het afleggen tegen "de overvloed van informatie, werk, ontspanning, verandering van leefpatronen". Het gezin, als "kernkwaliteit" van het leven voor mensen, wordt dan in het programma ingezet voor het "herstel van gemeenschappen en de sociale samenhang" van de samenleving.

Nu valt tegen te werpen dat deze geringere participatie en zorg empirisch niet staande te houden is en dat geldt ook voor de vereenzaming van het overgrote deel van de bevolking. De vraag is ook of de probleemdiagnose en de remedie die het gemeenschapsdenken aanreikt, wel kloppen. Uitgegaan wordt van afnemende sociale cohesie, die als oorzaak wordt gezien voor een aantal kwalen van deze tijd, en hier rijst de vraag of die verbanden zo liggen. De gemeenschapsvisie stelt wel terecht dat het individu niet los is te zien van de sociale verbanden waarin zij of hij leeft, en is hiermee een belangrijke bron voor kritiek op het marktdenken met haar calculerende actoren. Het levert een weldadige paragraaf op over de zorg in Nederland en een goed aanknopingspunt voor reflectie over 'onthaasting'. De zwakheid van het gemeenschapsdenken gaat voor mij echter verder dan de empirische tekortkomingen.

Gemeenschappen zijn lang niet altijd de gezellige en veilige plaatsen die worden opgevoerd als men spreekt over hun herstel. In het verleden waren zij vaak gesloten, hiërarchisch en autoritair en dwongen ze intern tot conformisme. Ze kenden alle een seksehierarchie en altijd

werden er mensen buitengesloten. Herstel van de negatieve kanten zal niemand willen; het is echter de vraag of herstel ze kan mijden, omdat een aantal van die trekken inherent zijn aan gemeenschappen. Op basis van de oude identiteiten gemeenschappen revitaliseren lijkt mij trouwens uitgesloten; dit zou bovendien nieuwe identiteiten uitsluiten en voorbijgaan aan nieuwe pluriforme identiteiten. Het valt op dat de gemeenschappen in het verkiezingsprogramma alle zonder onderscheid naar sekse worden beschreven, net zoals de doelgroepen van het beleid: jongeren, ouderen en allochtonen. Met als gevolg dat de beschreven problemen en oplossingen over jongens en mannen gaan. Het programma constateert dat het gezin "gelukkig" weer het ideaal is geworden in de afgelopen jaren, een constatering die alleen staande te houden is als men er van uitgaat dat het gezin daarvoor uit de gratie was. Uit empirisch onderzoek valt dit niet te staven; ook in de afgelopen decennia, trouwde het leeuwendeel van elk leeftijdscohort of ging samenwonen, in veel grotere getale dan eerder vertoond in Nederland. De kritiek op het traditionele huwelijk en gezin werd ingegeven door de ongelijke machtsverhoudingen daarbinnen en door de onderwaardering van andere samenlevingsvormen. Opvallend is dat de negatieve kanten van het gezin in het verkiezingsprogramma weinig aan bod komen. De paragrafen over veiligheid gaan bijvoorbeeld over publieke veiligheid en criminaliteit, niet over het geweld (meestal van mannen tegen vrouwen en/of kinderen) in het gezin. De economische gevolgen van echtscheiding van vrouwen worden niet vermeld en in verband gebracht met de arbeidsdeling in het traditionele gezin.

De combinatie van werk en zorg

Binnen de context van het herstel van gemeenschappen formuleert het CDA zijn beleid om het gezin te verstevigen. Het programma begint met de terechte constatering dat voor velen het leven in het gezin moeilijk te combineren is met werk, ontspanning en maatschappelijke betrokkenheid, terwijl velen dat juist willen. Men stelt zich op het standpunt dat mensen niet moeten worden genoodzaakt om de opvang van kinderen of zorg voor familieleden uit te besteden. Het is dan de taak van de overheid om, "in het belang van de jongere generatie", er voor te zorgen dat "werken geen belemmering is voor een leven samen met kinderen". (Wat het voor mannen natuurlijk nooit geweest is). Het gezinsbeleid moet worden gecoördineerd door een minister voor het gezin, met een eigen budget, die overheidsmaatregelen, voorzieningen en belastingen screent op nadelige effecten voor gezinnen. Onduidelijk is of deze de bewindspersoon voor het

emancipatiebeleid zal vervangen, die immers dezelfde taak heeft, alleen dan voor vrouwen, en niet voor het gezin. Om de financiële positie van gezinnen met kinderen te versterken, stelt het CDA allereerst voor de kinderbijslag voor het eerste kind te verhogen. Dit is een belangrijke eis, omdat kinderbijslag van staatswege erkent dat kinderen niet als een individueel consumptiegoed moeten worden beschouwd, op één lijn met de aanschaf van een auto of een huis, maar ook een maatschappelijk belang vormen. Uit het oogpunt van doeltreffendheid zou echter een inkomensafhankelijke toeslag de voorkeur verdienen. Dat is een veel gerichtere maatregel die, zoals de door de partij voorgestelde kinderafhankelijke uitkering aan gezinnen op het minimum niveau, direct toekomt aan twee van de belangrijkste groepen onder de achterblijvers in de inkomensgroei van de laatste vijftien jaar: de eenoudergezinnen in de bijstand en de eenverdieners met kinderen. Armoede wil het CDA verder vooral

(foto Caecilia van der Drift)

bestrijden door arbeidsmarktbeleid, waarin sekse overigens geen reden is voor extra beleid, wel leeftijd en etniciteit. Juist bijstandsvrouwen en oudere vrouwen, de andere achterblijvende groepen vallen er uit. De eersten worden vrijgesteld van sollicitatieplicht als hun kinderen onder de twaalf zijn, eventueel op te trekken tot die achttien zijn. Dit verergert niet alleen het herintredingsprobleem maar is pas met recht een armoedeval. Oudere vrouwen zullen aangewezen blijven op de sociale zekerheid en moeten maar hopen dat het uitkeringsniveau niet opnieuw ver achter blijft bij het algehele loonpeil. Het is wel verheugend dat het CDA de ANW aldoende wil repareren.

Ten tweede bepleit het CDA een aantal maatregelen inzake kinderopvang, onder voorzetting van de huidige financieringsstructuur (overheid, werkgevers en ouders brengen de kosten op). De overheidssubsidie zou echter alleen voor drie dagen per week moeten gelden; alleenstaande ouders zouden dan moeten worden gecompenseerd voor de hele week. Meer kinderopvang is een noodzakelijke voorwaarde voor iedere vorm van combinatie en geniet terecht prioriteit. Dat geldt echter niet voor een andere eis, om genoeg kinderopvang te organiseren op levensbeschouwelijke basis. Los van het feit dat men dan de rigiditeit van het verzuilde onderwijsstelsel ook op dit niveau gaat inbouwen, gaat de eis geheel voorbij aan de toenemende diversiteit en het losser worden van de levensbeschouwelijke banden in Nederland.

Voorzieningen voor kinderopvang dienen volgens het programma te worden aangevuld met een aantal verlofvoorzieningen, zoals een calamiteitenverlof voor de verzorging van zieke familieleden, verlenging van het ouderschaps-

verlof naar 4,5 maanden *fulltime* of 9 maanden in deeltijd, zodat een kind (met het zwangerschapsverlof meegeteld) het hele eerste jaar thuis kan worden verzorgd. Ook hier weer blijkt de CDA-voorkeur voor de zorg thuis. Daarnaast bepleit het programma voor een onbetaald zorgverlof voor onbepaalde tijd en het recht op terugkeer in het arbeidsproces voor ouders die tijdelijk zijn uitgetreden om voor een kind te zorgen. Fiscaal zouden de regels daarbij ook zo moeten worden aangepast dat ze geen belemmering zijn voor herintreding. Invoering van een zorgloon zou onderzocht moeten worden. Daarnaast bepleit het CDA verruiming van de mogelijkheden om in deeltijd te werken. Deeltijd is in eerste instantie een zaak voor de sociale partners; men is niet voor een wettelijk recht op deeltijd, tenzij de groei van deeltijd niet "substantieel" toeneemt. Dat is wel erg vaag en geeft helaas de CDA-fractie in de Eerste Kamer de mogelijkheid om het initiatiefvoorstel over het recht op deeltijd van GroenLinks niet te ondersteunen. Binnen het werkgelegenheidsbeleid worden geen maatregelen naar sekse uitgewerkt.

Nu zijn maatregelen die de mogelijkheden van deeltijd werken en zorgverlof verruimen, toe te juichen. Alleen valt te vrezen dat onder de huidige seksenverhoudingen, deze het traditionele verzorgingsarrangement zullen bestendigen. Dit geldt ook voor de voorkeur die het CDA toont om aan (kinder) zorg thuis de voorkeur te geven, zoals dat naar voren komt bij de regeling voor kinderopvang, het idee van het zorgloon en de ouderschapsverlofregeling. Met de in Nederland nog korte traditie van het werken buitenshuis door getrouwde vrouwen, zullen de 'keuzen' meestal behoorlijk traditioneel

uitvallen. Bijna altijd zullen het weer de vrouwen zijn die kiezen voor deeltijd of zorgverlof. Daar is trouwens ook een goede economische reden voor. Aangezien de meeste mannen veel meer verdienen dan hun partners, zou minder werken door de man het huishouden veel meer kosten. Als verlofregelingen vrouwen de gelegenheid geven om langer thuis te zorgen, ontstaat ook weer een herintreedstersprobleem. Is men te lang van de arbeidsmarkt, dan veroudert de beroepskennis die niet zomaar met een cursus is

te verhelpen. Een recht op terugkeer in de oude functie is bovendien in tijden van continue reorganisatie een wassen neus.

Hoewel deeltijdwerk populair is en voor veel vrouwen een praktische oplossing vormt van het combinatieprobleem, kleven er ook negatieve kanten aan. Deeltijdwerk functioneert vaak als fuik:

het houdt vrouwen gevangen in een beperkt aantal functies en beroepen, en in de praktijk blijkt het uitbreiden van deeltijdwerk naar een voltijdse baan vaak onmogelijk. Bovendien levert deeltijd vrouwen meestal te weinig op om economisch zelfstandig te zijn. Samen leven doe je niet alleen, maar het verkiezingsprogramma vermeldt niet dat een derde van alle huwelijken in echtscheiding eindigt, en dat een groot deel van de vrouwen met kinderen in de bijstand terechtkomt, juist omdat zij hun werk hadden opgegeven voor huwelijk en gezin. En omdat het meestal de vrouwen zijn die voor deeltijdwerken kiezen, blijft de taakverdeling binnen het huishouden onveranderd. Geconstateerd moet worden dat

Omdat het meestal vrouwen zijn die voor deeltijdwerk kiezen, blijft de taakverdeling binnen het huishouden onveranderd.

in het programma het combineren van taken gedacht is vanuit de versterking van het gezin, maar niet vanuit het doorbreken van de sekseongelijkheid. Het spreekt ook uit het feit dat in het arbeidsmarktbeleid vrouwen niet als doelgroep worden onderscheiden. Het is jammer dat het programma niet in haar voorstellen over het arbeidsmarkt de organisatie van arbeid zelf ter discussie heeft gesteld, die nog steeds gebaseerd is op de voltijdse werknemer met een verzorgende, al dan niet in

deeltijd werkende verzorgende persoon achter zich. Voor een herverdeling van werk en zorg tussen vrouwen en mannen die niet bestendig werkt, ligt hier de sleutel voor de oplossing.

Conclusie

Op het eerste gezicht leek er een aanzienlijke convergentie te zijn tussen de eisen van het CDA-verkie-

zingsprogramma en die door uiteenlopende feministische groepen zijn geformuleerd over de combinatie van werk en zorg. Een aantal van de voorgestelde maatregelen, ook in de sfeer van de zorg, zullen zeker velen in staat stellen om werk en zorg beter te combineren. Maar het is niet hetzelfde als een programma voor een grotere seksegelijkheid, laat staan een doorbreking van de bestaande hiërarchie. Dat zou een andere visie op de maatschappelijke ordening veronderstellen die in de CDA-visie op de gemeenschap, die geheel seksneutraal wordt uitgewerkt, tot nu toe ontbreekt.

Joyce Outshoorn is hoogleraar vrouwenstudies aan de Rijksuniversiteit Leiden